

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут міжнародних економічних відносин
ім. Б.Д. Гаврилишина
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

на тему:

Макроекономічна ефективність національної економіки (макро)

Студента 2 курсу групи МЕНМФ -21
Яблонського Станіслава Петровича

Керівник к.е.н., доцент Новак Ю.Р.

Національна шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка:ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль - 2016

План

Вступ

1. Суть державного боргу, його значення і вплив на макроекономічні процеси
2. Динаміка і структура державного боргу в Україні за роки незалежності
3. Зарубіжний досвід управління державним боргом та можливості його застосування в Україні

Висновки

Зміст

Вступ.....	4
1. Суть державного боргу, його значення і вплив на макроекономічні процеси.....	5
2. Динаміка і структура державного боргу в Україні за роки незалежності.....	14
3. Зарубіжний досвід управління державним боргом та можливості його застосування в Україні.....	21
Висновки.....	29
Список використаної літератури.....	32

Вступ

Проблема міжнародного кредиту та державного боргу набула актуальності у другій половині ХХ століття, коли держави стали неспроможними акумулювати у бюджеті достатні фінансові ресурси для виконання своїх функцій і почали застосовувати боргову політику, позичаючи на внутрішньому та зовнішньому ринках. Як відомо, на сьогодні, проблема державного боргу є однією з основних і в Україні.

Актуальність теми державного боргу зумовлена його великим впливом на макроекономічні процеси в державі.

Метою роботи є вивчення суті державного боргу, його значення і вплив на макроекономічні процеси, а також динаміку і структуру державного боргу в Україні.

Перед курсовою роботою стоять наступні завдання:

- охарактеризувати міжнародний кредит, його суть;
- вивчити суть державного боргу, його значення і вплив на макроекономічні процеси;
- опрацювати динаміку і структуру державного боргу в Україні за роки незалежності;
- розглянути зарубіжний досвід управління державним боргом та можливості його застосування в Україні.

Об'єктом роботи є міжнародний кредит та державний борг.

Науково-методичною і практичною базою написання роботи є періодична література і підручники.

1. Суть державного боргу, його значення і вплив на макроекономічні процеси

Державний борг — це сума заборгованості держави перед кредиторами.

Державний борг — це й заборгованість держави за кредитні операції, зобов'язання держави щодо внутрішніх та зовнішніх позик, які залишаються після відрахування погашеної їх частини, сума накопичених за попередні роки дефіцитів державного бюджету мінус його позитивне сальдо державного боргу виникає через брак у держави коштів, необхідних для виконання її функцій. Тому вона змушена мобілізувати додаткові кошти для покриття своїх видатків[8, с.331].

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ – загальна заборгованість держави за всіма випущеними та непогашеними борговими зобов'язаннями[13, 123].

Головними причинами створення і збільшення державного боргу є:

- хронічний дефіцит державного бюджету;
- перевищення темпів зростання державних видатків над темпами зростання державних доходів;
- дискреційна фіскальна політика направлена на зменшення податкового навантаження без відповідного скорочення державних витрат;
- розширення економічної функції держави;
- дія автоматичних стабілізаторів (циклічне зменшення податкових надходжень та збільшення соціальних трансфертів під час економічної кризи);
- залучення коштів нерезидентів з метою підтримки стабільності національної валюти;
- вплив політичних бізнес-циклів (надмірне збільшення державних видатків напередодні виборів з метою завоювання популярності у виборців);
- мілітаризація, ведення війн та інші[3, с.219].

Державний борг складається з:

- заборгованості по випущених і непогашених внутрішніх державних позиках — внутрішній державний борг;

- фінансових зобов'язань країни по відношенню до іноземних кредиторів на певну дату — зовнішній державний борг[3, с.219].

Загальний обсяг внутрішньої заборгованості держави може бути поділений на дві частини:

1. Монетизований борг, який складається з боргів опосередкованих кредитними стосунками держави з банками.

2. Немонетизований борг, який складається: а) з невиконаних державою фінансових зобов'язань, передбачених чинним законодавством (заборгованість по виплаті пенсій, стипендій, допомог, заробітній платі та інших видах соціальних виплат);

б) із заборгованості по господарських стосунках з реальним сектором економіки (заборгованість по державних замовленнях, наданню послуг державними установами та інші).

Монетизований борг фіксується у балансах банків і тому аналіз його динаміки не викликає особливих ускладнень.

Значно складніше спостерігати динаміку не-монетизованого боргу, особливо боргові стосунки держави та реального сектору економіки.

Сума монетизованого державного боргу складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (як внутрішніх, так і зовнішніх), включаючи і видані гарантії за кредитами, що надаються іноземним позичальникам, місцевим органам влади, державним підприємствам.

Державний внутрішній борг гарантується всім майном, що перебуває у загальнодержавній власності.

Державний внутрішній борг України складається з заборгованості минулих років та заборгованості, що виникає за борговими зобов'язаннями уряду України.

До боргових зобов'язань уряду України належать випущені ним цінні папери інші зобов'язання у грошовій формі, гарантовані урядом України, а також одержані ним кредити.

Величина державного боргу регулюється законодавче в Україні з 1992 р.

Законом «Про державний внутрішній борг України», де зазначено, що державним внутрішнім боргом України є строкові боргові зобов'язання Уряду в грошовій формі[3, с.220].

Умови і порядок випуску державних цінних паперів і регулювання їх обігу визначаються Законом України «Про цінні папери і фондову біржу».

Граничний обсяг внутрішнього та зовнішнього державного боргу визначається за ст. 18 Бюджетного кодексу України.

Величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60% фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту України. У разі перевищення граничної величини боргу Кабінет Міністрів зобов'язаний вжити термінових заходів для зменшення суми державного боргу до 60% і нижче.

Обсяги державного боргу є дуже важливим індикатором загального стану економіки. Існує декілька показників оцінки державного боргу. Загальна сума державного боргу - не найкращий серед них, оскільки на його величину впливає інфляція.

Необхідно розглянути такі показники оцінки державного боргу:

- 1) борг на душу населення;
- 2) співвідношення між боргом та індивідуальними доходами;
- 3) відношення боргу до ВВП;
- 4) відношення суми обслуговування боргу до ВВП та загального обсягу експорту товарів та послуг[3, с.221].

Борг на душу населення показує, яка сума державного боргу припадає на кожного громадянина країни.

Співвідношення між державним боргом та індивідуальними доходами визначається як частка загального несплаченого боргу, яка припадає на кожні 1000 грошових одиниць індивідуального доходу. Цей показник дозволяє визначити, чи не занадто обтяжливим стає борг для населення країни. В сучасних умовах важливо знати динаміку цього співвідношення — воно зростає, зменшується, чи залишається стабільним. У більшості розвинутих країн це співвідношення вже протягом останніх тридцяти років не змінюється.

Відносна величина боргу (державний борг / ВВП) залежить від таких факторів:

- рівня реальної процентної ставки, яка впливає на розмір виплат по боргу;
- темпів зростання реального ВВП;
- обсягів первинного бюджетного дефіциту.

Зменшення відносної заборгованості можливе за умови, якщо темпи зростання реальної процентної ставки будуть нижчими за темпи зростання реального ВВП.

Важливою характеристикою економічного стану країни може виступати боргоспроможність, яка визначається трьома головними чинниками:

- наявністю ресурсів;
- динамікою видатків;
- бажанням кредиторів купувати боргові зобов'язання.

Коли уряд оцінює наявність ресурсів, він повинен вивчити всі потенційні джерела доходів та всі види самофінансування. Уряд повинен врахувати й інші важливі фактори, які впливають на боргоспроможність, а саме:

- зростання чисельності населення;
- зміни в економічному становищі країни;
- наявний стан засобів та інфраструктури виробництва;
- соціально-економічні показники, від яких залежатимуть обсяги потенційних майбутніх видатків[3, с.222].

Перелічені показники оцінки державного боргу не дають повного уявлення про борговий тягар. Універсальним загальноприйнятим показником є відношення державного боргу до потенційної боргоспроможності. Він показує, яку частку боргу можна покрити за рахунок поточних доходів після здійснення операційних витрат.

Зовнішній борг складається із зобов'язань перед нерезидентами, які виникають внаслідок міжнародних позик або продажу фінансових активів за кордон.

Приплив зовнішніх приватних та державних фінансових ресурсів створює

боргові зобов'язання перед нерезидентами і призводить до зростання зовнішнього боргу країни. Зовнішні позики дозволяють країні інвестувати і споживати більше, ніж виробляє власна економіка. Можливість позичати зовнішні ресурси означає, що економічні агенти (фірми, уряди) країн, де існує дефіцит капіталу, можуть залучати заощадження тих країн, де є надлишок капіталу і ринкова процентна ставка нижча.

Коли країна залучає зовнішні позики, вона повинна сплачувати проценти, як і у випадку із внутрішнім боргом. Зростання боргу супроводжується зростанням процентних платежів, які необхідні для обслуговування боргу. Тому зовнішні позики мають покривати не лише різницю між державними доходами та видатками, але й процент по боргу.

Темпи зростання зовнішнього боргу залежать від:

- частки зовнішніх запозичень у загальному обсязі наявного боргу;
- процентної ставки (підвищення ставки процента, потребує збільшення зовнішніх позик)[3, с.223].

Ступінь впливу державної заборгованості на внутрішній сукупний попит та сукупну пропозицію, зовнішньоекономічну рівновагу повною мірою визначається структурою державних доходів та видатків. Залежно від характеру наслідків впливу боргу на економіку, їх поділяють на короткострокові та довгострокові.

Короткострокові наслідки бюджетного дефіциту і відповідно державного боргу, існують як проблема «витіснення».

Довгострокові економічні наслідки державного боргу, відомі як «тягар» боргу.

Ефект «витіснення» виникає через підвищення ринкових процентних ставок, яке відбувається у випадку фінансування бюджетного дефіциту за допомогою випуску державних цінних паперів. При борговому фінансуванні бюджетного дефіциту ставки процента зростають швидше в тому випадку, коли поєднуються стимулююча фіскальна й антиінфляційна грошово-кредитна політики.

Боргове фінансування бюджетного дефіциту збільшує попит на гроші, в той час як центральний банк обмежує їхню пропозицію. Таке поєднання заходів економічної політики стимулює швидке зростання процентних ставок. Кредити стають дорогими і не вигідними для здійснення інвестиційних проектів, таким чином інвестиції витісняються із сфери виробництва.

Довгострокові наслідки державного боргу пов'язані з його впливом на нагромадження капіталу та споживання майбутніх поколінь, тобто на довгострокове економічне зростання.

Накопичення боргу і підвищення процентних ставок у довгостроковому періоді призводить до заміщення приватного капіталу державним боргом. Це відбувається внаслідок того, що при зростанні процентних ставок приватні інвестиції скорочуються, приватні заощадження починають розміщуватися в державні боргові зобов'язання. Зростання боргу зменшує виробничі потужності, призначені майбутньому поколінню, отже, воно матиме нижчий рівень доходу.

Як відомо, збільшення податків - один із способів отримання достатніх доходів для виплати процентів та сплати загальної суми державного боргу. Якщо одночасно з заміщенням приватного капіталу зростають податки, то відбувається подальше скорочення виробництва. До довгострокових наслідків боргу належить і негативний вплив податків на стимули до праці, до інновацій та до інвестування, тому наявність великого державного боргу уповільнює економічне зростання.

Зростання державного боргу шляхом накопичення бюджетного дефіциту означає, що за певні видатки, які уряд здійснює сьогодні, доведеться сплачувати у майбутньому. Такі видатки вважаються обґрунтованими, якщо майбутні доходи будуть покривати як основну суму боргу (тобто ті витрати, які сьогодні викликають дефіцит), так і проценти. На сьогодні, в Україні не виконується ні перша, ні друга з цих умов. Значною мірою дефіцит використовується для того, щоб фінансувати державне споживання, при цьому реальні процентні ставки державного боргу сягнули таких рівнів, що їх важко буде компенсувати за рахунок будь-яких реально очікуваних доходів. Ця

проблема має стати предметом першочергової уваги державної політики. Україна потребує стратегії управління державним боргом у довгостроковому періоді.

Процентні виплати спричиняють перерозподіл доходів від тих, хто платить податки, і таким чином фінансує процентні виплати до тих, хто володіє зобов'язаннями держави. Державні цінні папери як правило мають особи з відносно високим рівнем доходів, а також установи, які скуповують дані зобов'язання. Втім податки платять усі економічні суб'єкти, тобто і ті, хто має низький рівень доходів. Таким чином, висока частка процентних виплат у ВВП створює ризик перерозподілу доходів від відносно бідних до заможних осіб, особливо, якщо значна частка бюджетних надходжень отримується за рахунок регресивних податків (ПДВ, акцизи тощо), а саме така ситуація існує у багатьох країнах з перехідною економікою.

Специфіка України полягає в тому, що боргові зобов'язання держави (особливо ОВДП) купують в першу чергу банки, у тому числі Національний банк. Завдяки високим реальним ставкам, для банків вони є дуже привабливим джерелом отримання доходів. У цьому існують свої позитивні сторони - так, з точки зору уряду, продаж банкам ОВДП може розглядатися як програма непрямой капіталізації банківської системи - за умови, що потік нових «ненадійних» кредитів буде обмежений за рахунок більш ефективного банківського нагляду. Але цей процес має і негативні наслідки, про які вже згадувалося - витіснення підприємств з кредитного ринку та зниження мотивації банків до поліпшення конкурентоздатності. У такий спосіб відбувається послаблення банківської системи.

Обслуговування державного боргу - це комплекс заходів держави з розміщення облігацій та інших цінних паперів, погашення позик, виплати процентів за ними, уточнення і зміни умов погашення випущених позик, визначення умов і порядку випуску нових державних цінних паперів.

Обслуговування державного боргу здійснюється Міністерством фінансів України через банківську систему. Для фінансування витрат по розміщенню,

виплаті доходу і погашенню боргових зобов'язань уряду України у складі Державного бюджету створюється фонд обслуговування державного внутрішнього боргу. У цей фонд зараховуються кошти у розмірі 50% одержаних від приватизації майна державних підприємств.

Погашення позик здійснюється за рахунок бюджетних коштів.

В умовах значного державного боргу держава вдається до рефінансування державного боргу, тобто погашення заборгованості шляхом випуску нових позик.

Рефінансування може використовуватися і при обслуговуванні зовнішнього боргу за умови, що репутація країни на міжнародному фінансовому ринку, а також економічна та політична стабільність не викликать сумніву.

При обслуговуванні зовнішнього і внутрішнього боргу визначається коефіцієнт обслуговування.

Для зовнішнього боргу він обчислюється як відношення всіх платежів по заборгованості до валютних надходжень держави, виражене в процентах.

Сприятливим рівнем обслуговування прийнято вважати значення коефіцієнта обслуговування на рівні 25%.

Граничні розміри державного внутрішнього боргу України, його структуру, джерела і строки погашення встановлює Верховна Рада України одночасно з затвердженням Державного бюджету України.

Джерелами погашення зовнішнього боргу є:

- бюджет;
- золотовалютні резерви;
- кошти, отримані від приватизації державного майна;
- нові запозичення[3, с.227].

Світовий досвід показує, що погашення заборгованості здійснюється переважно за допомогою конвертації боргу в акції підприємств. В Україні при обслуговуванні державної заборгованості перевага надається новим запозиченням.

Методами управління державним боргом є:

- конверсія;
- консолідація;
- уніфікація;
- обмін облігацій;
- анулювання позики.

Конверсія - це зміна доходності позики (як правило у бік зниження процента).

Консолідація - збільшення строків випущеної раніше позики.

Уніфікація позик - це об'єднання декількох позик в одну, коли облігації раніше випущених кількох позик обмінюються на облігації нової позики.

Обмін облігацій — кілька раніше випущених облігацій прирівнюються до однієї нової облігації.

Відстрочення погашення позики, як правило, проводиться тоді, коли випуск нових позик використовують тільки на обслуговування випущених раніше позик. Щоб подолати таку фінансову ситуацію, Уряд оголошує про відстрочення погашення позики. Цей метод відрізняється від консолідації тим, що переносяться не тільки строки погашення а й припиняється виплата доходів (при консолідації позик власники облігацій продовжують отримувати свій дохід).

Анулювання боргів — держава повністю відмовляється від зобов'язань по боргах, що може бути зумовлено її фінансовою неспроможністю (банкрутством або політичними мотивами)[3, с.228].

2. Динаміка і структура державного боргу в Україні за роки незалежності

Існування державного боргу на сьогодні є об'єктивно обумовленим явищем для країн з ринковою економікою. В період трансформації економіки питання державного боргу є актуальними і для України. Кожна держава, бажаючи найефективніше використати свої фінансові ресурси, активізувати підприємницьку діяльність, намагається залучити додатковий капітал, що є передумовою виникнення державного боргу. Невміння держави жити на власні кошти є основною причиною виникнення, а невідання використовувати залучені фінансові ресурси — зростання державного боргу. Для України ця проблема є на сьогодні найбільш суттєвою та гострою. Дефіцит державного бюджету протягом 1992 — 1999 років, а також неефективне використання залучених державою позик призвели до значного зростання державного боргу України.

Для забезпечення економічної безпеки держави статтею 18 Бюджетного кодексу України вперше на законодавчому рівні встановлено обмеження розміру основної суми державного боргу: обсяг боргу не може перевищувати 60 відсотків фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП) України (стаття 18)[2]. У разі перевищення граничної величини боргу Кабінет Міністрів України зобов'язаний вжити заходів для приведення її у відповідність з положеннями цього Кодексу. На рис.1 наведена динаміка розміру державного боргу по відношенню до валового внутрішнього продукту протягом 2001-2006 років[11, с.6].

Динаміка державного боргу за 2001-2006 роки, млн.грн

	Прямий борг, тис.грн.	Гарантований борг, тис.грн.
2001	63292	11337
2002	64468	11260
2003	66133	11400
2004	67682	17718
2005	67682	15001
2006	59078	14210

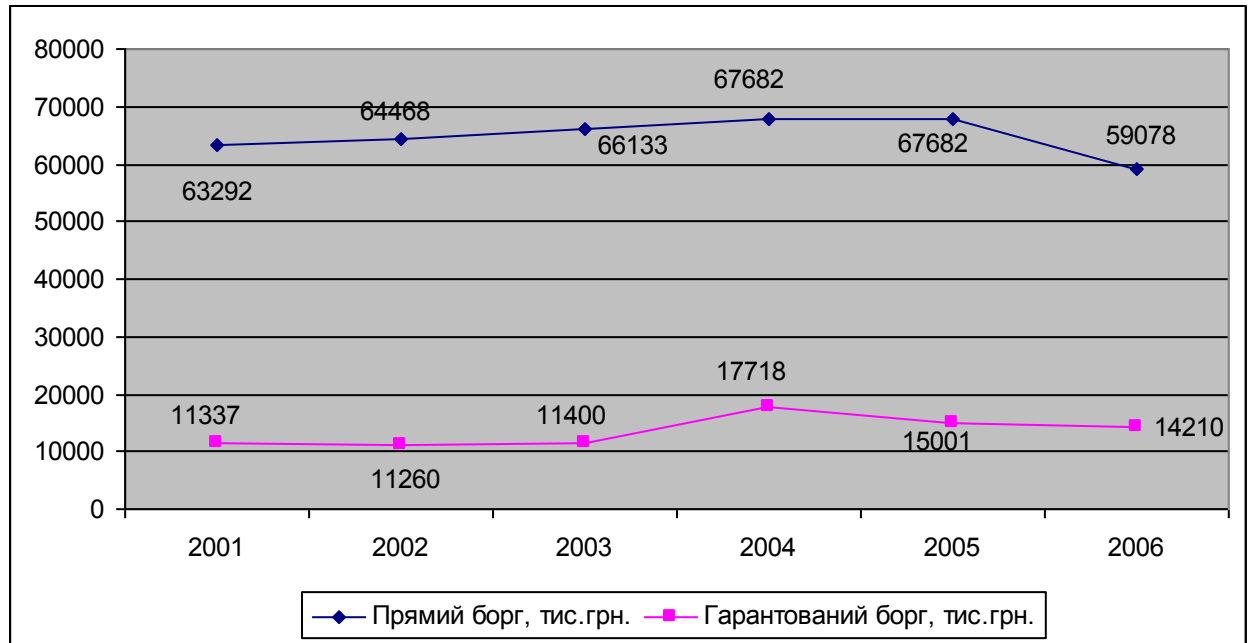

Рис. 1. Динаміка державного боргу за 2001-2006 років, млн.грн. [11, с.6].

Граничний обсяг державного боргу (зовнішнього та внутрішнього), боргу Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування встановлюється на кожний бюджетний період відповідно до закону про державний бюджет чи рішення місцевої ради. Державний борг по валютам погашення станом на 30.09.2006 року охарактеризований у таблиці 2.

Таблиця 2.

Державний борг по валютам погашення станом на 30.09.2006 року,
млн.грн. [11, с.6].

Валюта	млн.грн
Євро	9037,9
Долар США	45874,9
СДР	4469
Українська гривня	11858,8
Швейцарський франк	1556,6
Японська ієна	491,7

Відповідні показники охарактеризовані на рисунку 2.

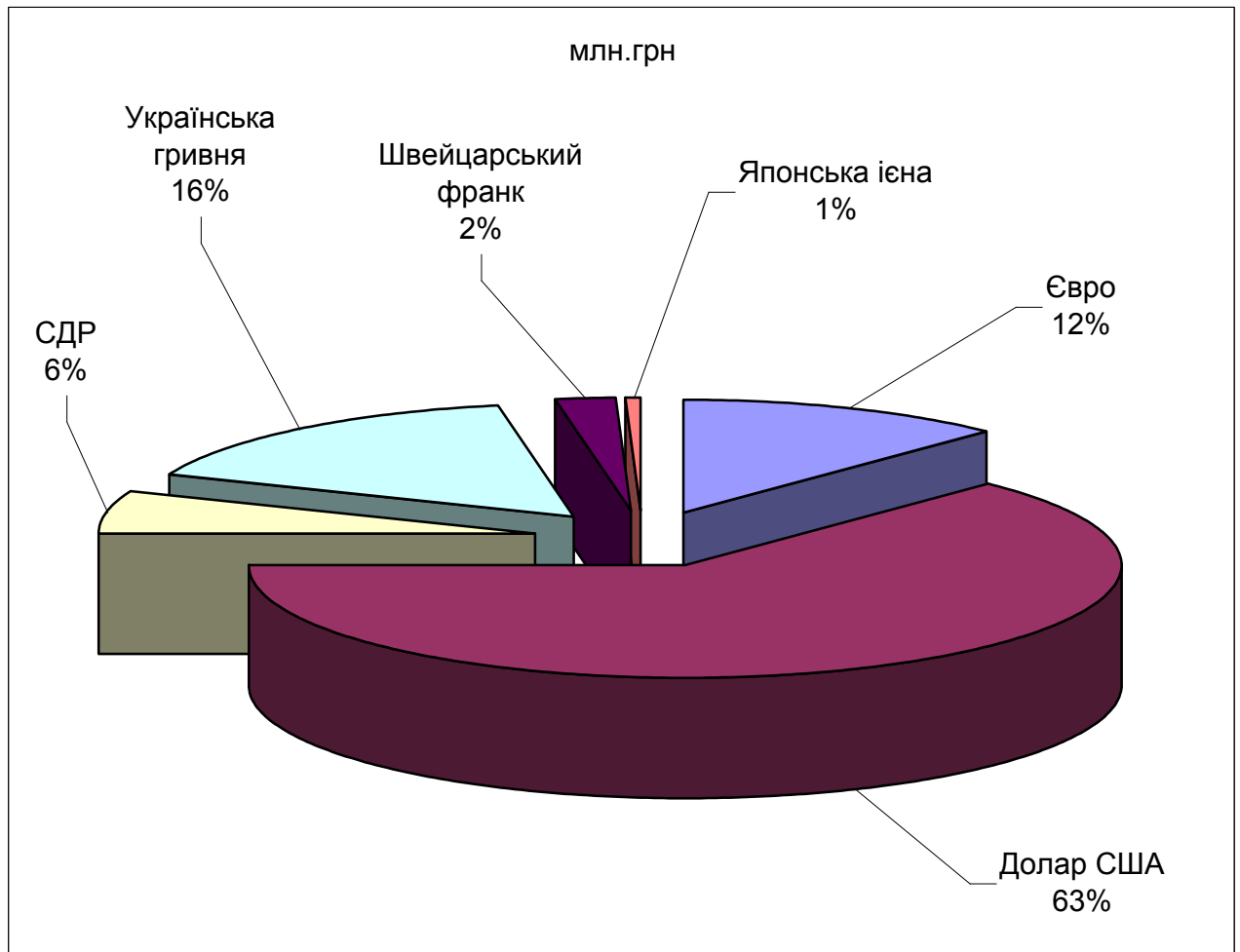

Рис.2. Частка валют по валютам погашення, %. [11, с.6].

У 2005 році держборг по відношенню до ВВП склав 14,9%, у 2006 - 14,1%, а запланований показник на 2007 рік складає - 12,8%.

Проблемою для України є не створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій, отримання міжнародних кредитів, визначення нових джерел фінансування, а ефективність використання залучених фінансових ресурсів, посилення контролю з боку держави за цільовим використанням коштів. Значною мірою цьому сприятиме створення відповідного правового механізму і перш за все прийняття Закону України "Про державний борг України".

Уряд планує щороку позичати більш ніж \$4 млрд на світовому ринку капіталу. Зростання зовнішнього боргу не становить загрози макроекономічній стабільності: співвідношення сукупного держборгу до ВВП становить 15%, а це дуже низький показник порівняно з багатьма західними країнами. Приміром,

у Польщі він коливається в межах 40-50%, у цілому ж стандарт держборгу для Єврозони — 60% ВВП. Якщо держава буде щороку залучати по \$4 млрд зовнішніх кредитів, то до 2010 року обсяги держборгу до ВВП можуть зрости щонайбільше до 20%.

Міжнародні фінансові організації з радістю готові допомогти уряду в пошуку західних грошей й уже розробляють програму активного кредитування України. Євросоюз до 2010 року збирається виділити країні майже EUR500 млн у рамках політики євросусідства, Світовий банк на чергові реформи до кінця червня теж надасть 500 млн, але в доларах.

Зростання запозичень і готовність західних інститутів кредитувати Україну означає, що країна справно віддає борги. За останні 5 років обсяг держборгу скоротився з 37 до 15% ВВП, резерви НБУ з лихвою його покривають.

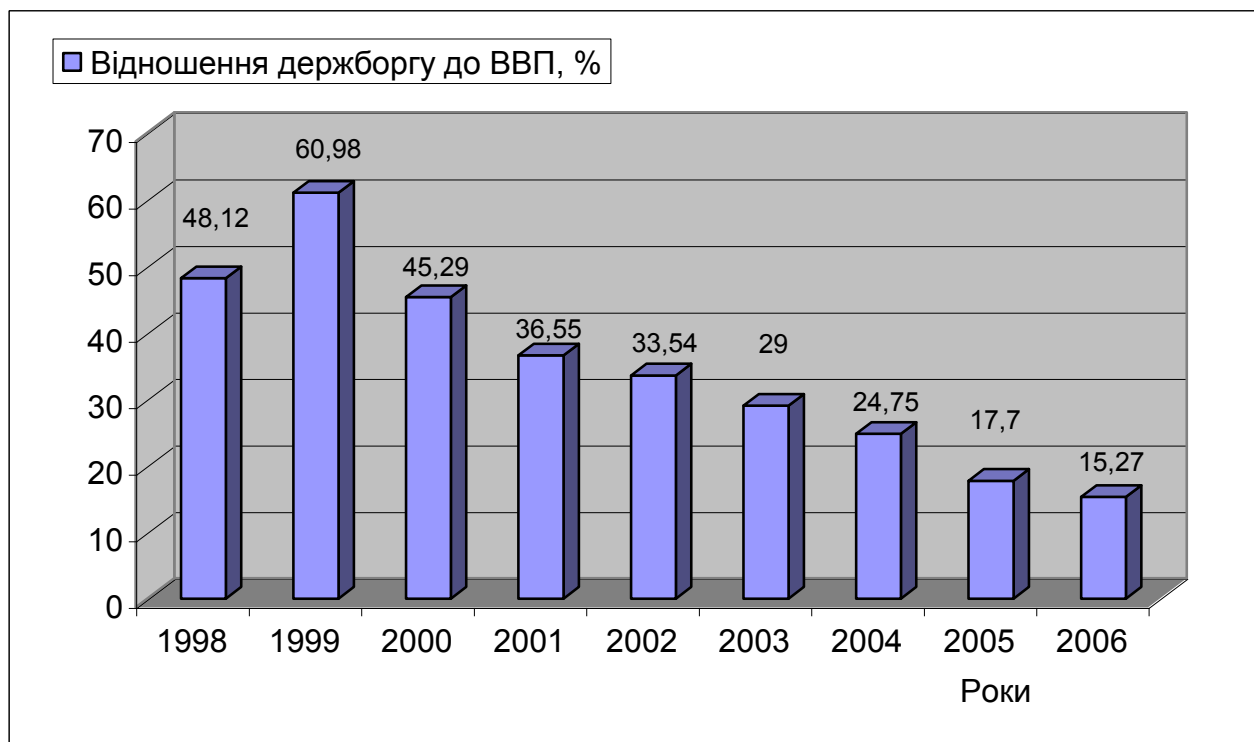

Рис.3. Відношення державного боргу до ВВП,% [12,с.38]

Обслуговування боргу — не комплекс заходів держави з погашення позик, виплати процентів за ними, уточнення і змін умов погашення випущених позик. Погашення позик здійснюється за рахунок бюджетних коштів. В окремих випадках держава вдається до рефінансування державного боргу, тобто погашення заборгованості шляхом випуску нових позик.

Виплата процентів, виграшів, коштів з погашення позик становить основну частку витрат на обслуговування державного боргу. До інших належать витрати з виготовлення, пересилання і реалізації цінних паперів держави, проведення тиражів виграшів, тиражів погашення та деякі інші витрати.

При обслуговуванні зовнішнього і внутрішнього боргу визначають коефіцієнт обслуговування. Для зовнішнього боргу його розраховують як відношення всіх платежів за заборгованістю до валютних надходжень держави, виражене в процентах. Сприятливим рівнем обслуговування прийнято вважати значення коефіцієнта, що дорівнює 25 відсоткам[5, с.531].

Обслуговування державного внутрішнього боргу України здійснює Міністерство фінансів України через банківську систему України шляхом проведення операцій з розміщення облігацій внутрішніх державних позик, інших пінних паперів, їхнього погашення і виплати доходу за ними у вигляді процентів та в іншій формі.

Для фінансування витрат з розміщення, рефінансування, виплати доходу та погашення боргових зобов'язань України у складі Державного бюджету України створюється фонд обслуговування державного внутрішнього боргу України. До нього зараховують кошти у розмірі 50 відсотків, одержаних від приватизації майна державних підприємств.

Міністерство фінансів України щороку публікує в загальнодоступному виданні відомості про державний внутрішній борг України.

Методами управління державним боргом є конверсія, консолідація, уніфікація, обмін облігацій за регресивним співвідношенням, відстрочення погашення і анулювання позики. Конверсія — це зміна дохідності позики. Держава, як правило, зменшує розмір процентів, які мають виплачуватися за позиками. Збільшення строків дії випущеної позики називають консолідацією. Консолідація і конверсія можуть провадитися також одночасно. Уніфікація позик — це об'єднання кількох позик в одну, коли облігації раніше випущених кількох позик обмінюються на облігації нової позики. В окремих випадках може здійснюватися обмін облігацій за регресивним співвідношенням, тобто

коли кілька раніше випущених облігацій прирівнюються до однієї нової облігації. Цей метод економічних обґрунтувань не має.

Відстрочення погашення позики, як правило, провадиться тоді, коли випуск нових позик використовують на обслуговування раніше випущених позик. Усі зазначені методи застосовують до внутрішнього боргу.

Відстрочення погашення боргових зобов'язань, а також анулювання боргу може застосовуватись як щодо внутрішніх, так і щодо зовнішніх позик. Анулювання боргів може бути зумовлене фінансовою неспроможністю держави, тобто банкрутством, або політичними мотивами.

Управління державним внутрішнім боргом України здійснюється Міністерством фінансів України у порядку, погодженому з Національним банком України.

Розміщення боргових зобов'язань Уряду України та надання гарантій від його імені провадить за його дорученням Міністерство фінансів України[5, с.532].

Граничні розміри державного внутрішнього боргу України, його структура, джерела і строки погашення встановлює Верховна Рада України одночасно з затвердженням Державного бюджету України на наступний рік.

Невідкладним завданням є далі зменшення боргової залежності та удосконалення системи управління державним боргом України. На кінець 2003 року цей борг не повинен перевищувати 30% ВВП. Необхідно вжити заходів щодо удосконалення управління борговими ризиками, поліпшення прогнозування боргової політики та її координації з бюджетною, податковою та грошово-кредитною політикою. Реалізація цих завдань передбачає:

- продовження політики бездефіцитності державного бюджету;
- використання залежно від ситуації на внутрішньому та міжнародному фінансових ринках можливостей виваженого трансформування зовнішнього боргу у внутрішній, що, у свою чергу, вимагає від Уряду, НБУ і Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку енергійних зусиль щодо радикального вдосконалення внутрішнього фінансового ринку;

— продовження політики активної співпраці з міжнародними фінансованими організаціями. Залучення відповідних запозичень на вирішення пріоритетних завдань економічного та соціального розвитку. Кабінет Міністрів має здійснити невідкладні заходи, які повинні забезпечити повну прозорість таких запозичень на всіх стадіях — від розгляду їх доцільності до остаточного погашення;

— продовження практики заборони надання державних гарантій при одержанні кредитів суб'єктами підприємницької діяльності та заборони реструктуризації або списання заборгованості за кредитами, залученими державою або під державні гарантії;

— спрямування політики управління державним боргом на пом'якшення "пиків" платежів, поліпшення структури боргу і зниження вартості його обслуговування, у тому числі за рахунок дострокового викупу боргових зобов'язань держави. Це потребує значних обсягів профіциту, що може бути забезпечено лише достатньо високим рівнем дохідної частини бюджету та жорсткою політикою обмеження видатків;

— тіснішу співпрацю Уряду та НБУ у проведенні боргової та валютної політики, посилення валютного контролю та запровадження ефективних заходів, спрямованих на легалізацію та повернення в Україну вивезених коштів;

— прийняття Закону України "Про державний борг України", забезпечення прозорості та ефективної боргової політики, у тому числі через визначення оптимальних засад управління державним боргом, удосконалення організаційної структури відповідних органів[5, с.533].

3. Зарубіжний досвід управління державним боргом та можливості його застосування в Україні

Підготовка і ведення воєнних дій протягом тривалого часу були основним чинником появи державного боргу у ХХ ст, особливо в його другій половині, до цього додалася мілітаризація економіки.

Друге півстоліття (до початку 90-х) пройшло під знаком "холодної війни", яка поглинула величезні кошти, що значно перевищували фінансові можливості держав Так, обсяг державного боргу США під час Другої світової війни зріс більше як у 5 разів, а з 1940 по 1988 — майже в 50 разів Ще однією причиною зростання державного боргу стало практиковане з 30-х ХХ ст активне державне регулювання економіки, особливо проведення антициклічної політики та фінансування соціальних програм[8, с.331].

Циклічні економічні спади супроводжуються, з одного боку, скороченням податкових надходжень, а з іншого — зростанням виплат у разі безробіття, на підтримку малозабезпечених верств населення, доходи яких в цей час знижуються Так, за 1929—39, на які припадають кризи 1929—33 і 1937—38, державний борг США збільшився з 16,5 млрд дол до 40,4 млрд, тобто більше як у два рази Зростанню заборгованості певною мірою сприяла кейнсіанська теорія, яка рекомендує дефіцитне фінансування як засіб стимулювання економічного зростання Нині переважна більшість держав світу мають державний борг через хронічну дефіцитність державних фінансів[8, с.331].

Розміри державного боргу визначаються як в абсолютних, так і у відносних показниках, причому відносні показники обчислюються у відсотках до ВВП, ВВП.

Державна внутрішня заборгованість розвинутих країн коливається в межах 20—70% ВВП і виявляє тенденцію до зростання.

Якщо в 1929 державний борг США становив 10%, у 1980 — 33, то в 1996 — майже 64% ВВП[8, с.331]

У США в 1988 лише для виплати відсотків за державним боргом

знадобилося 154,2 млрд дол., що дорівнювало 3,2% ВВП.

Отже, альфою і омегою внутрішньої політики США в останні 20 років був федеральний бюджет і проблеми, пов'язані з ним: бюджетний дефіцит і державний борг.

У 60-і рр. в практиці державного регулювання і стимулювання економіки взяв гору кейнсіанський підхід, що трактував дефіцитне фінансування як один з магістральних напрямків бюджетної політики федерального уряду. Однак хронічні дефіцити федерального бюджету першої половини 70-х рр. призвели до погіршення такого бюджетного параметра, як частка виплачуваних нетто-відсотків по державному борі у витратах федерального уряду. 18 лютого 1981 р. президент Р. Рейган, виступаючи перед Конгресом, виклав свою програму економічного відродження «Новий шлях для Америки». Рейган збирався за якихось 3-4 роки майже цілком ліквідувати основний блок федеральних соціальних економічних програм. Результатом компромісу з Конгресом став «бюджетний Дюнкерк» середини 80-х рр. У 1983 фін. р. Дефіцит федерального бюджету досяг рекордного рівня за весь післявоєнний період, підскачавши з 2,6% ВВП у 1980 фін. р. до 6,3%. В абсолютному вираженні він виріс майже в три рази - з 73,8 млрд дол., до 207,8 млрд дол. (табл. 3). Після нього дефіцити бюджету США, перейшовши за рівень 200 млрд дол. так і не опускалися нижче цієї відмітки протягом десятиріччя [10, с.108].

Слід зазначити, що на початок 80-х рр. хронічні дефіцити федерального бюджету об'єктивно викликали стан, при якому вони всі більшою мірою стали носити структурний характер; це означало, що бюджетні дефіцити зростали навіть у період економічного підйому при досягненні умови «повної зайнятості». «Податкові революції» 1981-го і 1986 р. ще більше загострили проблему вихідної розбалансованості федерального бюджету.

Бюджетна політика адміністрації Буша із самого початку своєї діяльності усвідомлювала, що навряд чи зможе переломити негативні тенденції до наростання розмірів дефіцитів. У спішному порядку восени 1990 р. був прийнятий закон «Про контроль за бюджетом». Зростаючий дефіцит і

державний борг створили в багатьох провідних американських економістів уявлення про те, що «держава в даний час живе в бюджетній в'язниці, з якої немає виходу».

Таблиця 3

Показники дефіциту і профіциту федерального бюджету США[16]

Рік	Млрд. \$
1980	-73.8
1983	- 207.8
1985	-2123
1986	-221.2
1992	-290.4
1994	- 202,3
1996	-107,3
1997	-21,9
2000	+ 112,5
2001-2009	+500
2009-2014	+ 1 трлн.

Демократична адміністрація Клінтона, яка прийшла до влади в січні 1993 р., одержала від республіканців досить суперечливу спадщину в бюджетно-економічній сфері. З одного боку, економіка США перебувала на підйомі, який тривав не тільки в 1993 р., а й у 1997 р., щоправда, різко уповільненими темпами.

З іншого боку, на новій адміністрації «завис» рекордний в американській історії бюджетний дефіцит: у 1992 фін. р. — 290,4 млрд. дол. Неприємна особливість бюджетної ситуації, успадкованої клінтонівською адміністрацією, полягала в тому, що дефіцит, автоматично збільшуючи щорічний розмір державного боргу (зокрема, у 1992 фін. р. борг федерального уряду становив астрономічну величину в 4 трлн дол., або 67,4% ВВП), у якийсь момент міг

спровокувати різке збільшення обсягу виплачуваних по ньому відсотків (1992 фін. р. виплачувані нетто-відсотки також досягли свого рекордного показника в 200 млрд, дол., і на них припало 14,4% усіх федеральних витрат), обсяг яких навіть міг зрівнятися чи перевищити розміри самого дефіциту, і тоді практично будь-які заходи щодо зменшення розміру дефіциту вже не дали б ніякого реального результату.

У 1993 р. був прийшлий закон «Про загальні бюджетні узгодження». Бюджетна політика адміністрації Клінтона була спрямована на скорочення майже 300-мільярдного дефіциту федерального бюджету за рахунок скорочення непродуктивних військових витрат і збільшення прибуткових податків для 1,2% населення з найвищим рівнем доходу. Закон підвищив рівень оподаткування для найзаможніших платників податків, встановивши дві нові податкові ставки в розмірі 36% і 39,6%, а також додатково ввів 10%-ий податок для осіб з річним доходом понад 250 тис. дол. Був обговорений 35-відсотковий максимальний рівень оподаткування прибутку корпорацій, а найвища податкова ставка прибутків бізнесу зросла на 2 пункти — до 36%.

У лютому 1994 р. адміністрація Клінтона представила Конгресу бюджетну стратегію і свою систему бюджетних пріоритетів, перелічених аж до 1999 фін. р. Вступ у силу закону «Про загальні бюджетні узгодження» призвів до сукупного скорочення дефіциту федерального бюджету за період з 1994 р. по 1998 р. більш ніж на 924 млрд. дол.

Збільшення податків поєднувалося з певним скороченням частки видаткової частини федерального бюджету у ВВП США, яка знизилася з 22,5% у 1992 фін. р. до 20,8% у 1996 фін. р., що, безумовно, сприяло стимулюванню економічного зростання і забезпечило підвищення життєвого рівня більшої частини американського населення.

У результаті, за два роки перебування при владі адміністрації вдалося зменшити дефіцит федерального бюджету на 1/3 — у 1994 фін. р. він становив 202,3 млрд. дол. Правда, зниження дефіциту було досягнуто не в останню чергу за рахунок того, що реальні темпи приросту ВВП (у незмінних цінах 1987 р.) у

1993 р. становили 3,1%, а в 1994 р. — 4%, що є одним із кращих показників у розвитку економіки США за останні 7 років. У період 1994-1996 фін. р. бюджетний дефіцит скоротився вдвічі і до кінця 1996 р. становив 107,3 млрд. дол. Це дало можливість Б. Клінтонові бути переобраним на другий термін і використовувати дефіцит у такому розмірі для стимулювання розвитку американської економіки та фінансування нових соціальних програм, серед яких адміністрація особливу увагу приділяла програмам медичного обслуговування населення США. У 1997 фін. р. була досягнута бюджетна збалансованість — дефіцит становив 21,9 млрд. дол., або 0,3% ВВП[10, с.109].

Слід визнати, що серед фіскальних факторів скорочення бюджетного дефіциту в період 1993-1997 рр. головну роль зіграло зменшення військових витрат. У період з 1988-го по 1997 фін. р. військовий бюджет США скоротився з 5,9 до 3,4% ВВП. Важливою частиною скорочення військових витрат за період 1991-1997 рр. стало зменшення чисельності збройних сил з 2 млн. до 1,4 млн. чоловік і цивільних службовців міністерства оборони — з 1 млн. до 800 тис. чоловік.

У 1999 р., вже після того, як профіцит федерального бюджету став цілком відчутною реальністю, АБУ опублікувало прогноз бюджетного профіциту в 1999 фін. р. і на період до 2004 фін. р. (табл. 2).

У щорічному посланні «Про становище країни» Б. Клінтон у січні 1999 р. визначив напрямки використання коштів профіциту федерального бюджету в наступні 15 років. Впливові ділові кола США останнім часом усе активніше виступали з ідеєю використовувати профіцит для пріоритетного списування боргу федерального уряду, загальний розмір якого на межі століть становив 5,5 трлн. дол., або близько 85% ВВП[10, с.110].

Сьогодні Конгрес особливо не наполягає на збалансованості бюджету в ім'я забезпечення національної безпеки. В галузі військових програм адміністрація Буша-молодшого рішуче висуває як основне завдання проведення стратегії і витрат на озброєння у відповідність з «викликом майбутньою півсторіччя». Основний пріоритет віддається створенню «у найкоротший

термін» системи протиракетної оборони. У бюджеті передбачені кошти на підвищення оплати і поліпшення житлових умов військовослужбовців. У результаті в 2008 р. державні витрати США істотно зросли і стануть одним із джерел зростання ВВП.

Дж. Буш не міг дозволити собі відмовитися від операції в Іраку тому, що на ній багато в чому тримається його президентство. Практично ніяк не виявивши себе за два роки правління, він розуміє, що успішна операція в Іраку з запасом перекриє численні невдачі і провали: очевидне ослаблення економіки, нерозв'язаність проблем охорони здоров'я, освіти, нездатність забезпечити безпеку нації, а також серйозні дипломатичні прорахунки, наприклад, нинішнє загострення відносин з Північною Кореєю, які свідчать про відсутність цілісної зовнішньої політики. Але ж не так далеко нові президентські вибори. На боротьбу з терористичною організацією «Аль-Каїдою» у бюджеті передбачений додатковий 1 млрд. дол[10, с.111].

Чистий державний борг Японії в 1996 становив 96,2% від ВВП, 62,5% — в Німеччині, 120,5% — в Італії[8].

Щорічно ростуть у Японії витрати по державному боргу. У 1997-1998 рр. їхня частка становила 23,7% [15]. Наприкінці 1997 р. парламент Японії прийняв закон «Про реформу фінансової системи», де запропоновано до 2004 р. домогтися, щоб витрати наступних років не перевищували витрат попередніх років[14, с.78].

Для України, як східноєвропейської країни, досвід сусідніх країн є також дуже потрібним.

Новим явищем для бюджетів Центральної і Східної Європи країн стала поява і стрімке зростання витрат на обслуговування державного боргу. Явище це закономірне і зрозуміле, воно викликане економічними труднощами перехідного періоду, структурною перебудовою, спадом виробництва. Його можна було очікувати, оскільки всі країни світового співтовариства, що вступили на шлях глибоких реформ в економіці, неминуче зіштовхуються з бюджетним дефіцитом і змушені звертатися до зовнішніх і внутрішніх позик, що веде до зростання витрат бюджету на обслуговування боргу. Незвичайність

цієї обставини полягає в тому, що ніхто не очікував такого стрімкого зростання державного боргу, унаслідок чого витрати бюджету на його обслуговування за короткий проміжок часу перетворилися в основну статтю витрат бюджету, набагато перевищуючи асигнування на освіту, медицину й інші життєво важливі для країни і народу сфери економічного та духовного життя[10, с.223].

Становище східноєвропейських країн за рівнем державного боргу і витратами з його обслуговування неоднакове. У Чехії, наприклад, унаслідок того, що спад виробництва не був глибоким, державний бюджет до 1995 р. включно не мав дефіциту, навпаки, щорічно зводився з перевищенням доходів над витратами. Лише в 1996 р. і наступні роки бюджет став дефіцитним, причому негативне сальдо не перевищувало 5% витрат бюджету. На 1 січня 1999 р. загальний державний борг центрального уряду становив 194,7 млрд. крон, або 34,4% доходів центрального бюджету, у тому числі внутрішній борг — 170,1 млрд. крон, зовнішній борг - 24,6 млрд. крон[6].

Відносно спокійна ситуація по цьому показнику в Польщі. У 1999 р. на обслуговування державного боргу направляється менше 15% витрат центрального бюджету. На початку 90-х рр. ситуація із зовнішнім боргом у Польщі була катастрофічною, загрожувало державне банкрутство. Однак уряду вдалося домовитися з Паризьким і Лондонським клубами іноземних кредиторів про списання майже половини боргу цим клубам і реструктуризації заборгованості[12, с.60].

Складніше становище з обслуговуванням державного боргу в Угорщині і Болгарії. В Угорщині обслуговування державного боргу в 1995 р. забирало 29,1% усіх коштів бюджету, у 1998р. його частка у витратах становила 26,2% і на 2000 р. була запланована на рівні 21,2%. За даними міністерства фінансів і національного банку Угорщини за 1994-1998 рр. обсяг зовнішнього боргу країни скоротився з 27,8 до 20 млрд. дол. Цьому сприяло рішення парламенту направляти кошти, виручені від приватизації державного майна, на зменшення державного боргу[10, с.223].

У найважчому становищі відносно обслуговування державного боргу

перебуває Болгарія. У бюджеті на 1997 р. згадані витрати становили 43,1% всіх асигнувань бюджету. Одна третина цих величезних витрат припадала на виплати по зовнішньому боргу і дві третини — по внутрішньому. Швидкому зростанню внутрішнього боргу в цій країні сприяло кількаразове перетворення в держборг заборгованості державних господарських організацій перед банками. У бюджеті на 1999 р. витрати на обслуговування держборгу були передбачені в сумі 1,18 млрд, левів (23,8% витрат бюджету) у порівнянні з 1,5 млрд. левів (43,1 % витрат бюджету) у 1997 р. Зниження згаданих витрат було досягнуто завдяки зменшенню дефіциту бюджету з 936,6 млн. левів у 1997 р. до 435,6 млн. левів у 1999 р., а також з тим, що в цей період не наставали терміни погашення по великих кредитах[11, с.18].

На закінчення відзначимо, що нашим близьким сусідам не вдалося уникнути «хронічної хвороби» більшості держав світового співтовариства — незбалансованості бюджетів. Незважаючи на економічне зростання, яке відмічається в останні роки, і зниження інфляції в країнах Центральної і Східної Європи, їхні бюджети як центрального, так і регіонального рівня залишаються дефіцитними, зростає державний борг, і високі витрати на обслуговування боргу стали предметом постійної турботи урядів цих держав.

Висновки

Державний борг — це й заборгованість держави за кредитні операції, зобов'язання держави щодо внутрішніх та зовнішніх позик, які залишаються після відрахування погашеної їх частини, сума накопичених за попередні роки дефіцитів державного бюджету мінус його позитивне сальдо державного боргу виникає через брак у держави коштів, необхідних для виконання її функцій. Тому вона змушена мобілізувати додаткові кошти для покриття своїх видатків.

Отже, ДЕРЖАВНИЙ БОРГ – загальна заборгованість держави за всіма випущеними та непогашеними борговими зобов'язаннями.

Поділяється на внутрішній і зовнішній.

Згідно зі ст. 1 Закону «Про державний внутрішній борг України» (1992) внутрішній державний борг України є строкові боргові зобов'язання Уряду країни в грошовій формі. Державний внутрішній борг гарантується усім майном, що перебуває у держ. власності.

Державний борг - це позики Уряду і позики, здійснені при безумовній гарантії Уряду для забезпечення фінансування загальнодержавних програм. Складається із заборгованості минулих років та заборгованості, яка знову виникає за борговими зобов'язаннями держави.

До боргових зобов'язань належать випущені цінні папери, інші зобов'язання у грошовій формі, гарантовані Урядом, а також одержані ним кредити.

До складу боргових зобов'язань Уряду України включена частина боргових зобов'язань Уряду СРСР.

Закон визначає види і форми державного внутрішнього боргу України.

Боргові зобов'язання держави поділяються на короткострокові — до 1 року, середньострокові - від 1 до 5 років і довгострокові — 5 і більше років. Борг, зобов'язання бувають у формі облігацій внутрішньої державної позик і казначейських зобов'язань України.

Закон також передбачає можливість інших форм боргових зобов'язань. Характер і умови таких зобов'язань у кожному окремому випадку визначаються

Урядом за погодженням з Національним банком України (НБУ). Умови і порядок випуску державних цінних паперів та регулювання їх обігу встановлено Законом України «Про цінні папери і фондову біржу» (1991).

Управління державним внутрішнім боргом країни покладено на Міністерство фінансів України. Це ж міністерство за дорученням Уряду здійснює розміщення боргових зобов'язань держави та надання гарантій від її імені[13, с.123].

Граничні розміри державного внутрішнього боргу, його структура, джерела і строки погашення встановлюються ВР України одночасно із затвердженням Державного бюджету України на наступний рік.

Обслуговування боргу, тобто проведення операцій щодо розміщення облігацій внутр. держ. позик, інших цінних паперів, їх погашення і виплати доходу за ними здійснює Мінфін через банківську систему України. Для фінансування пов'язаних з цим витрат у складі Державного бюджету України створюється фонд обслуговування державного внутрішнього боргу, до якого зараховуються 50% коштів, одержаних від приватизації майна державних підприємств, та інші кошти.

Міністерство фінансів зобов'язане щорічно оприлюднювати в загальнодоступному виданні відомості про стан державного внутрішнього боргу України.

Державний зовнішній борг включає суми одержаних зовнішній позик з нарахованими відсотками по них. Зовнішні позики здійснюються за рахунок бюджетних коштів або спеціальних урядових фондів. Позичальниками можуть бути уряд держави або органи місцевого самоврядування, а кредиторами — уряди, фінансово кредитні установи, інші юридичні особи іноземних держав, міжнародні фінансово-кредитні організації, приватні особи.

Зовнішні позики надаються у грошовій або товарній формі. Грошові позики випускаються у валюті країни-кредитора, країни-позичальника або у валюті третьої країни. Погашення зовнішніх позик здійснюється товарними

поставками або валютою[13, с.123].

Хоч позики й допомагають державі розв'язати певні макроекономічні проблеми, зростання державного боргу має негативні наслідки

По-перше, необхідно спрямовувати певну частину коштів державного бюджету на обслуговування боргу

В деяких країнах вона досить відчутна. Це потребує зростання податкових надходжень, тобто збільшує податковий тягар на економіку, суспільство В цьому криється небезпека зниження стимулів до бізнесу, посилення соціальної напруженості в суспільстві

По-друге, держава-позичальник збільшує попит на капітали, створює додаткову конкуренцію приватним фірмам, та ким чином зумовлюючи підвищення ставки відсотка на капітал, що робить підприємницькі проекти менш вигідними і може спричинити скорочення обсягів Інвестування в економіку

По-третє, на сплату зовнішніх боргів і відсотків на них держава витрачає значні кошти Зростання зовнішнього боргу знижує міжнародний авторитет країни.

По-четверте, збільшення державного боргу є однією з причин наростання грошової маси і посилення інфляції.

Отже, величина державного боргу — барометр стану економіки. В умовах економічної кризи 90-х зростали внутрішній і зовнішній державний борг України.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Затверджена ВРУ 28.06.96// Відомості ВРУ. – 1996. - №30.
2. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 року. – Київ, АТІКА, 2002. – 79с.
3. Базидевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси. Навчальний посібник / За заг. ред. Базилевича В. Д.- К.: Атіка, 2002.- 368 с.
4. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар/За редакцією О.В. Турчинові і Ц.Г. Огня. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – 370с.
5. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 608с.
6. Губені Ю.Е. Аграрна реформа у Чеській Республіці: від „оксамитової” революції до європейської інтеграції. Приклад, гідний наслідування. – Львів, Українські технології, 2002. – 368с.
7. Державні фінанси в транзитивній економіці: Навчальний посібник/Карлін М.І., Горбач Л.М., Ново сад Л.Я., та ін. За загальною редакцією доктора економічних наук, професора Карліна М.І. – К.: Кондор, 2003. – 220с.
8. Економічна енциклопедія. У трьох томах. Том 1/ Редкол.: С.В. Мочерний...та ін. – Київ: Видавничий центр „Академія”, 2000. – 864с.
9. Кудряшов В.П. Фінанси. Навчальний посібник./ Херсон: Олді-плюс, 2002р. – 352с.
10. Миргородська Л.О. Фінансові системи зарубіжних країн: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 240с.
11. Страна уходит в минус.//Деловая столица: економіка, 13.11.2006. - №46/288. - с.6.
12. Струк Олена. Велика послуга. Навіщо державі позичати \$4 млрд на рік // Контракти, 19.02.2007. - №8. – с.38.
13. Юридична енциклопедія: В 6 томах. Т.2: Д-Й / Редкол.: Ю.С.Шемчушенко (голова редкол.) та ін. – К.: „Українська енциклопедія”

імені П.М. Бажана, 1999.- 774с.:іл.

14. Япония: дешевая иена.//Бизнес. – 2002. - №9.

15. Balassa B., Noland M. Japan in the World Economy . W., 1988,p.119; Japan 1994. An International Comparison, P.54; World

16. Economic and Budget Outlook: Fiscal Years 2000-2009, table F-6, appendix C. Economic and Social Survey. UN., 2003.